บทที่ 3
ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมลายลักษณ์

เค้าโครงเรื่อง

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเอกสารการบันทึก
   1.1 ความเป็นมา
   1.2 ลักษณะวัสดุและการทำหนังสือบุด
   1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการบันทึก
2. รูปแบบการบันทึก
   2.1 ลักษณะอักษร
   2.2 ลักษณะอักขรวิธี
3. ลักษณะคำประพันธ์
   3.1 ร้อยกรอง–ร้อยแก้ว
   3.2 ภาษาและสำนวน
4. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเนื้อหา
   4.1 จุดมุ่งหมายในการแต่ง
   4.2 ประเภทวรรณกรรม
   4.3 ผู้แต่ง–ผู้คัดลอก
   4.4 สมัยที่แต่ง

สาระสำคัญ

1. หลักฐานการบันทึกวรรณกรรมยุคการใช้ศิลาจารึก เช่น ศิลาจารึกประมาณ พ.ศ. 1318 พบที่นครศรีธรรมราช (หลักที่ 23) ใช้อักษรปัลวะ ภาษาสันสกฤต เมื่อชาวบ้านรู้จักนำวัสดุในท้องถิ่นมาใช้ทำสมุด เช่น เปลือกต้นข่อย จึงเกิดหนังสือบุด หรือสมุดข่อย หรือสมุดไทย ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการบันทึกวรรณกรรมยุคนั้น

2. อักษรที่ใช้บันทึกในหนังสือบุด ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างอักษรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น บางเล่มใช้อักษรไทยย่อครั้งอยุธยาตอนกลาง ลักษณะการบันทึก บันทึกตามเสียงพูดของชาวบ้าน ดังนั้นอักขรวิธีไม่ตรงกับหลักภาษามากนัก เมื่ออ่านแล้วสามารถนำมาจัดเป็นระบบการเขียนได้

3. วรรณกรรมลายลักษณ์ส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยกรอง ที่นิยมมากคือกาพย์ กาพย์สุรางคนางค์ มักเรียกว่า "ราบ" วรรณกรรมทุกเรื่องสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคใต้ โดยเฉพาะภาษาและสำนวน มีทั้งที่ยังคงใช้ในปัจจุบันและเลิกใช้แล้ว

4. ประเภทวรรณกรรมที่พบมากคือวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลกและนิทานชาดก ส่วนใหญ่ไม่บอกชื่อผู้แต่ง แต่บางเล่มบอกชื่อผู้คัดลอก ทำนองเดียวกันวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ก็ไม่ได้บอกสมัยที่แต่งไว้ ผู้อ่านควรพิจารณาจากเนื้อหา เพื่อกำหนดสมัยที่แต่งได้บ้าง

จุดประสงค์การเรียนรู้

1. อธิบายคำว่า "สมุดไทย" และ "หนังสือบุด" ได้ถูกต้อง
2. บอกวิธีทำหนังสือบุดได้ถูกต้อง
3. อธิบายคำว่า "พระธรรมผิด" ได้ถูกต้อง
4. บอกลักษณะอักษรไทยย่อและอักษรตัวผิดได้ถูกต้อง
5. บอกวิธีการเขียนตัวอักษรในหนังสือบุดได้ถูกต้อง เช่น รูปวิสรรชนีย์ รูปสระอี รูปสระอำ รูปทร ตัว ฤ พยัญชนะออกเสียงซ้ำกัน รูปวรรณยุกต์ และรูปไม้ไต่คู้
6. บอกเหตุผลได้ถูกต้องกรณีชาวภาคใต้นิยมร้อยกรองประเภทกาพย์
7. อธิบายคำว่า "ราบ" ได้ถูกต้อง
8. อธิบายสำนวนภาษาในวรรณกรรมภาคใต้ได้ถูกต้อง เช่น ตกเกลื้อน ตกน่องแน่ง ตกปลอก ขี้กาเป็นฟักทอง เหมือนหมูได้กินสาเหมือนสุนัขกินอาจม
9. อธิบายถึงคุณค่าของวรรณกรรมลายลักษณ์มีต่อสังคมได้ถูกต้อง
10. บอกประเภทวรรณกรรมภาคใต้ตามเนื้อหาได้ถูกต้อง
11. อธิบายสาเหตุที่กล่าวว่ากวีภาคใต้เป็นกวีนิรนามได้ถูกต้อง
12. เล่าประวัติและผลงานของนายเรืองนาใน และพระอุดมปัฏกได้ถูกต้อง
13. บอกสมัยที่แต่งวรรณกรรมภาคใต้ได้ถูกต้อง

ความนำ

วรรณกรรมลายลักษณ์หมายถึง วรรณกรรมบันทึกเรื่องราวผู้เขียนต้องการเล่าเรื่องทำนองเดียวกับวรรณกรรมมุขปาฐะ แต่วรรณกรรมลายลักษณ์ใช้ภาษาและหนังสือสื่อสารระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน ปัจจัยสำคัญคือชาวบ้านเรียนรู้การอ่าน รวมทั้งมีอุปกรณ์การบันทึกเอกสารบันทึกในอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่จารึกโบราณ เช่นจารึกบนแผ่นศิลา แผ่นดินเหนียว และแผ่นโลหะ รวมทั้งเอกสารตัวเขียน เริ่มตั้งแต่ใบลาน สมุดไทย และสมุดฝรั่ง

1. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเอกสารการบันทึก

ก่อนศึกษาตัววรรณกรรมลายลักษณ์ ควรทราบความเป็นมาของการบันทึกวรรณกรรมภาคใต้ รวมทั้งลักษณะวัสดุที่ใช้บันทึกและการผลิตหนังสือในระยะเริ่มแรก

1.1 ความเป็นมา

การศึกษาเรื่องราวอดีตของภาคใต้ ย่อมอาศัยจารึกโบราณเป็นประการสำคัญ ตัวอย่างเช่น ศิลาจารึกหลักที่ 23–29[1] ซึ่งมีตัวอักษรและภาษาเป็นที่วินิจฉัยได้ อาทิ หลักที่ 23 จารึกเมื่อศักราช 697 (พ.ศ. 1318) ใช้อักษรปัลลวะกลาย ภาษาสันสกฤต ใจความกล่าวถึงการยอพระเกียรติพระเจ้าธรรมเสตุแห่งอาณาจักรศรีวิชัย ด้านที่สองกล่าวสรรเสริญศรีมหาราชประมุขแห่งราชวงศ์ไศเลนทร์

ส่วนการจารึก หรือบันทึกในสมุดไทย หรือสมุดข่อย มีขึ้นหลังจากชาวบ้านรู้จักทำกระดาษด้วยวัสดุในท้องถิ่น เช่น ชาวเหนือนิยมใช้เปลือกต้นสา จึงเรียก “สมุดกระดาษสา” ชาวภาคใต้นิยมใช้เปลือกต้นข่อย เรียก “สมุดข่อย” บ้าง เรียก “หนังสือบุด” บ้าง และยังใช้ใบลาน ใบตาล เรียกรวมกันว่า “หนังสือใบลาน”

(1) ความหมายคำว่า “สมุดไทย–สมุด”

“สมุดไทย” หมายถึงสมุดทำด้วยกระดาษข่อยพับเป็นชั้น ๆ เอกสารครั้งอดีตบันทึกลงสมุดข่อยแทบทั้งสิ้น และเรียกสมุดข่อยว่า “สมุดไทย” เพราะคนไทยผลิตและใช้เองก่อนมีสมุดฝรั่งอย่างปัจจุบัน

คำว่า **“สมุด”** สันนิษฐานว่ามาจาก **“สัมปุฏ”** ภาษาสันสกฤต และ **“สัมปุโฏ”** ภาษาบาลี ต่างหมายถึงผอบ และกล่องหีบ เมื่อคำคู่นี้ผ่านเข้าไปในเขมรจึงเปลี่ยนรูปเป็น “สมปุตร” หรือ **“สมบุฏ”**[2] และออกเสียงเป็น **“สมบด”** หมายถึง แผ่นกระดาษที่เขียนอักษรคำเขมรดังกล่าวนี้ต่อมาแปลงรูปเป็น “สมุด”ในภาษาไทย ซึ่งมีความหมายตรงกัน คือ หนังสือดังที่เรานำมาใช้ในคำว่า **“หอสมุด”** หรือ **“สมุดไทย”** คำยืมภาษาเขมรในภาษาไทยมีจำนวนหลายคำที่มีการใช้หลายเสียง จากตัว บ เป็น ม นอกจาก **“สมบุฏ”** เป็น **“สมุด”** แล้วมีตัวอย่าง

อีกเช่น **สมบุก** หมายถึงรังนก เป็น **สมมุก** ภายหลังเราเขียนใหม่ว่า **สามมุข** หรือ **ขอมสบาด** หมายถึงขอมดง ขอมเสิงเคริง เป็น **ขอมสมาด** เป็นต้น

คำว่า "สมุด" ยังพ้องเสียงกับคำ **"สมุทท์"** หรือ **"สมุทร"** ดังปรากฏในบทพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องรามเกียรติ์ สำนวนรัชกาลที่ 1 เช่น

"ทั้งชมนครขีดขิน พื้นพงศ์พานรินทร์แกล้วกล้า
เจ็ดสิบสมุทรคณนา ยกไปเข่นฆ่ากุมภัณฑ์"

"สมุทร" ในที่นี้มีความหมายเท่ากับจำนวนเลขหนึ่งและมีเลขศูนย์ตามหลัง 14 ศูนย์ หรือจำนวนร้อยแสนโกฏิ

(2) **ความหมายคำว่า "บุด"**

คำว่า "บุด" ในภาษาใต้อาจมีรากคำมาจากภาษาสันสกฤตว่า **"ปุสตกะ"** และภาษาบาลีว่า **"โปตถกะ"** ต่างหมายถึงคัมภีร์, ใบลาน, ผ้าเปลือกไม้, รูปปั้น รวมความแล้วมีความหมายสอดคล้องกับหนังสือบุด อีกประการหนึ่งชาวชวา-มลายู ยังนำคำสันสกฤตดังกล่าวไปใช้ในความหมายว่าหนังสืออีกด้วย พจนานุกรมภาษามลายู เขียน "Pustaka" แปลว่า หนังสือทุกประเภท "Purpustakaan" แปลว่า ห้องสมุด และ "Pustakawan" แปลว่า บรรณรักษ์ ในหนังสือ "ไปชวา" ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัตติวงศ์ทรงกล่าวถึงชื่อร้านขายหนังสือที่ชวาร้านหนึ่งว่า **"ปุสตาการ"** นอกจากนี้มีคำสันสกฤตอีกคำหนึ่งคือ **"ปุฏ"** หมายถึงการพับ ซึ่งมีลักษณะอนุโลมเข้ากับหนังสือบุด และสมุดไทย คือเป็นสมุดพับ เช่นเดียวกัน

มีข้อสังเกตว่าชาวใต้น่าจะออกเสียง **"สมุด"** เป็น **"มุด"** แล้วเปลี่ยนเป็น "บุด" โดยอาศัยการกลายเสียง **ม** เป็น **บ** ดังคำภาคกลางเป็นคำภาคใต้หรือคำเขมรเป็นคำไทย ดังตัวอย่างข้างต้นนี้ ตามหลักสัทศาสตร์อธิบายว่า เสียงตัว **ม** (m) เป็นพยัญชนะเสียงนาสิก (Nasals) มีฐานกรณ์อยู่ที่ริมฝีปากทั้งสอง (bilabial) และมีฐานกรณ์เดียวกันกับตัว **บ** (b) มีการกลายเสียงกันและกัน

1.2 ลักษณะวัสดุและการทำหนังสือบุด

ชาวใต้ครั้งโบราณใช้วัสดุสำหรับบันทึกวรรณกรรมด้วยใบไม้ และเปลือกไม้ที่หาได้จากท้องถิ่น เช่น เปลือกข่อย เถากฤษณา ใบลานหรือใบตาล นอกจากนี้ มโนห์รานิบาต อันเป็นวรรณกรรมดีเด่นเรื่องหนึ่งของภาคใต้ เล่าถึงนางมโนห์ราใช้ใบกล้วยพังลา (กล้วยตานี) บันทึกมนตร์ และชื่อเครื่องยา โดยฝากไว้กับฤาษีกัสปะเพื่อมอบให้พระสุธน ดังข้อความต่อไปนี้

"นางไว้ชำมรงค์ภูษา ให้อาตมา สั่งให้บพิตรเชยชม
เล่าพลางย่างเข้าอาศรม เอาภูษาห่ม ส่งแหวนแววไวออกมา
กับใบกัทลีพังลา ซึ่งนางเรขา ทั้งซับยาและมนตร์"

สมัยโบราณ ชาวใต้อาจใช้ใบกล้วยดังกล่าวเป็นอุปกรณ์การเขียนก่อนจะทำหนังสือบุดขึ้นใช้ ใบกล้วยชนิดนี้ชาวบ้านนิยมใช้ใบเป็นประโยชน์มากกว่าใบกล้วยชนิดอื่น นอกจากนี้จารึกที่เสาประโคน หรือเสาหลักเมืองและฝาศาลา ดังตัวอย่างเรื่อง พระวรวงศ์

"ครั้นถึงกลางสระ น้ำใสกระจะ ประโคนอันใหญ่
เจ้าเอื้อมพระหัตถ์ กุมหลักบัดใจ โยกย้ายเสาใหญ่ หวาดไหวไปมา
เห็นตำรายักษ์ ตราไว้กับหลัก แท้จริงนักหนา
ดุจหนึ่งข้าท้าว ผุสสาราชา บอกแก่พังงา แม้นแท้ทุกอัน"

"จักรพรรดิราช สั่งแก่อำมาตย์ ให้บอกข่าวสาร
ร้อยเอ็ดบูรี ให้เลิกตำนาน ตั้งศาลาทาน เขียนตำราใหม่
เกลือกนางคารวี รอดจากชลธี จะเซซังไป
ถ้าว่าหญิงชาย ไปมาอาศัย อ่านตำราให้ รู้เรื่องนิทาน"

หนังสือบุดทำด้วยเปลือกข่อย แต่บางท้องถิ่นในจังหวัดพัทลุง หรืออำเภอลานสะกา จังหวัดนครศรีธรรมราช นิยมใช้เถากฤษณา ซึ่งชาวบ้านเรียกย่านกริดหนา หรือย่านปริดหนา จึงเรียกหนังสือประเภทนี้ว่าหนังสือกริดหนา หรือหนังสือปริดหนา ดังตัวอย่างจากสุบินกุมาร (สำนวนเก่า) ดังนี้

" ตัวข้าผู้เจ้าของ คิดตรึกตรองอยู่นานช้า
ไปหาย่านปริดหนา มาทำบุดสร้างนิทาน
ไว้ให้ทารกา ฝึกปรีชาไว้สวดอ่าน
ให้ข้าพ้นภัยพาล ในอนาคตปัจจุบัน

เปลือกข่อยสำหรับใช้ทำหนังสือบุดนั้น เอาส่วนผิวนอกสีเขียวออกเสียก่อน ส่วนด้านในที่เป็นกระพี้เนื้อไม้นั้น ไม่ต้องตัดออกแม้แต่น้อย ถ้าเป็นเถาปริดหนาก็นำมาตัดเป็นท่อน ๆ แล้วเอาเปลือกข่อยหรือเถาปริดหนามาบดหรือตำให้ละเอียด แต่ไม่ถึงกับเป็นผงผสมด้วยยางไม้ที่มีเมือกเหนียวคลุกเคล้าให้เข้ากันเป็นอันดี จึงเทลงในเบ้าพิมพ์ที่ขุดไว้ตามขนาดหนังสือบุด จากนั้นใช้ลูกกลิ้งบดรีดให้สนิทแน่นเก็บไว้ชั่วหนึ่งวันหนึ่งคืน จึงแคะ

ออกมาจากเบ้าพิมพ์นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิทแล้วใช้ลูกสะบ้าขัดผิวหน้ากระดาษให้เรียบเสมอ ถ้าต้องการเป็นบุดสีดำใช้กาบมะพร้าวหรือกาบหมากเผาไฟ แล้วใช้ถ่านหรือเขม่าไฟผสมกับน้ำข้าวทาหน้ากระดาษ ขั้นสุดท้ายใช้ลูกสะบ้าอีกทีหนึ่งก็จะได้หนังสือบุดตามต้องการ

อีกวิธีหนึ่งใช้เปลือกข่อยหรือเถาปริดหนามาแช่น้ำไว้ พอเปลือกไม้เปื่อยก็นำขึ้นมาต้มหรือนึ่งจนสุกได้ที่ แล้วนำไปแช่น้ำในน้ำด่าง ซึ่งทำจากปูนขาว แช่ไว้ประมาณ 1 วัน จึงนำเปลือกข่อยหรือเถาปริดหนาไปล้างน้ำจนหมดด่าง ต่อจากนั้นนำมาทุบจนละเอียด และละลายน้ำเทลงในเบ้าพิมพ์ หรือละเลงบนผ้าซึ่งขึงตึงเรี่ย ๆ ผิวน้ำเกลี่ยจนหน้าเสมอกัน แล้วยกขึ้นจากน้ำ ผึ่งแดดไว้จนแห้งสนิทจึงลอกออกจากเบ้าพิมพ์หรือผ้า แล้วขัดหน้ากระดาษด้วยลูกสะบ้าให้เรียบ ถ้าต้องการทำบุดสีดำ ก็ทำเช่นเดียวกับวิธีแรก ต่อจากนั้นนำกระดาษหรือบุดมาต่อด้วยยางไม้ให้มีความยาวตามต้องการ แล้วจึงพับเป็นรูปเล่ม การทำหนังสือบุดวิธีหลังนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกับการทำสมุดไทยของภาคกลาง ชาวภาคกลางเรียกกรรมวิธีแตกต่างออกไปบ้าง เช่นการทุบเปลือกข่อยให้ละเอียดเรียก “การสับข่อย” ภาชนะไม้ไผ่ที่ใช้นึ่งเปลือกข่อยเรียก “รอม” และเบ้าพิมพ์เรียก “พะแนง” ซึ่งทำเป็นตะแกรงไม้ขนาดกว้างยาวตามต้องการ[4]

หนังสือบุดเขียนด้วยปากไก่ หากเป็นบุดขาวใช้หมึกดำ หรือสีดำ ก่อนจะมีหมึกจีนนั้นชาวใต้นิยมใช้ลูกสมอป่า รสฝาดจัด เอามาต้นแช่น้ำจนคายรสฝาดสีดำค่อนข้างสีน้ำตาล แล้วนำมาใช้เป็นน้ำหมึก ส่วนบุดดำเขียนด้วย สีขาว สีเหลือง สีแดง หรือสีทอง สีขาวใช้ดินสอสีขาวอย่างละเอียดอ่อน หรือสีขาวจากเปลือกหอยมุก สีเหลืองใช้รงหรือหรดาลรง ได้แก่ ยางรง อันเป็นยางไม้ชนิดหนึ่ง เรียกว่า รงเหลือง ถ้าเป็นรงทองก็ผสมสีทองไปด้วย หรดาลได้แก่ ก้อนดินสีเหลือง เขาเอาผงหรดาลละลายน้ำปล่อยให้ตกตะกอนข้น แล้วจึงเอาน้ำที่ได้จากการแช่ฝักส้มป่อยมาผสมกับตะกอนหรดาล เอาน้ำยาผสมที่ได้มาตากแดดจนหมดแล้ว จึงนำไปผสมกาวที่ได้จากยางมะขวิดหรือยางกระถิน แล้วจึงนำไปเขียนหรือตัดเส้นในงานลงรักปิดทอง ส่วนสีแดงได้จากชาด และสีทองได้จากทองคำแปลวหรือทองอังกฤษ

1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับการบันทึกอักษร

การบันทึกอักษรลงในหนังสือบุดดำนั้น ชาวใต้มีความเชื่อว่าต้องไม่ผิดพลาด เพราะถือว่าเป็นพระธรรมคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์ หากแกล้งเขียนผิดเพียงหนึ่งตัวอักษรจะเกิดบาปกรรมถึงกับไม้ใหญ่ในป่าหิมพานต์หักหนึ่งต้น ถ้าเขียนผิดโดยบังเอิญก็ไม่ให้ขีดฆ่าขูดลบ แต่ผู้เขียนต้องทำวงกลมเอาไว้อย่างบรรจงรอบตัวผิดเรียกจุดดำตำหนิตรงนี้ว่า “พระธรรมผิด” ใครพบเห็นอาจสักการะบูชา “พลี” ขอชิ้นส่วนนั้นมาทำเป็นเครื่องรางของขลัง ยึดเอาคำว่า “พระธรรมผิด” เกิดความคลาดแคล้วปลอดภัย[5]

อีกประการหนึ่ง การบันทึกอักษรลงในหนังสือบุดต้องกระทำอย่างประณีต บรรจงขนาดตัวอักษรเสมอกันโดยตลอด สมัยโบราณเขียนหนังสือใต้เส้นบรรทัด โดยใช้ของแหลมขีดเป็นรอย แม้แต่ในศิลาจารึกก็มีลักษณะการเขียนอักษรใต้เส้นบรรทัดเช่นเดียวกัน กรรมวิธีเช่นนี้คงสืบเนื่องมาตั้งแต่ดั้งเดิม หรืออาจเป็นอิทธิพลการเขียนหนังสือจากประเทศอินเดียแต่โบราณกาล[6] ความนิยมบันทึกอักษรใต้เส้นบรรทัดดังกล่าวนี้ อาจแสดงให้เห็นถึงคุณธรรมของชาวใต้โบราณมีความเคารพยำเกรงต่อผู้มีพระคุณ แม้แต่การเขียนอักษรก็ถือเส้นบรรทัดเป็นครูและไม่เขียนเกินเส้นบรรทัด มิฉะนั้นแล้วจะถือว่าตีตนเสมอครู

กิจกรรมการเรียนครั้งที่ 1

1. จงอธิบายที่มาของคำว่าสมุดไทย และหนังสือบุด
2. จงบอกวิธีการทำหนังสือบุดพอสังเขป
3. จงอธิบายคำว่า "พระธรรมผิด"

2. รูปแบบการบันทึก

อักษรและอักขรวิธีของท้องถิ่นต่าง ๆ ในประเทศไทยย่อมมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง รูปแบบการบันทึกของภาคใต้ก็เช่นกัน ถึงแม้ว่าไม่ตรงกับหลักภาษาไทยภาคกลางมากนัก แต่มีลักษณะเฉพาะถิ่นที่สามารถทำความเข้าใจได้

2.1 ลักษณะอักษร

อักษรที่ปรากฏในหนังสือบุด ส่วนใหญ่มีลักษณะอย่างอักษรไทย สมัยต้นรัตนโกสินทร์ ตัวอย่างเช่น

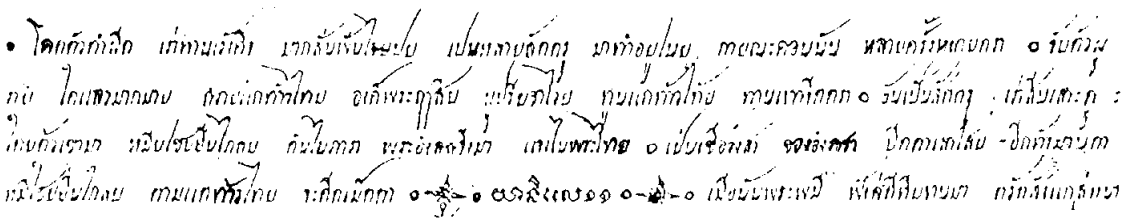

หนังสือบุดบางเล่มเขียนอย่างอักษรไทยย่อ สมัยอยุธยา ชาวใต้เรียกอักษรนี้ว่าตัวผด เพราะเส้นอักษรโค้งเหมือนม้วนเข้าหากัน และตวัดหางสวยงาม เช่น พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพประทานให้หอสมุดแห่งชาติ ตัวอย่างหนังสือผด

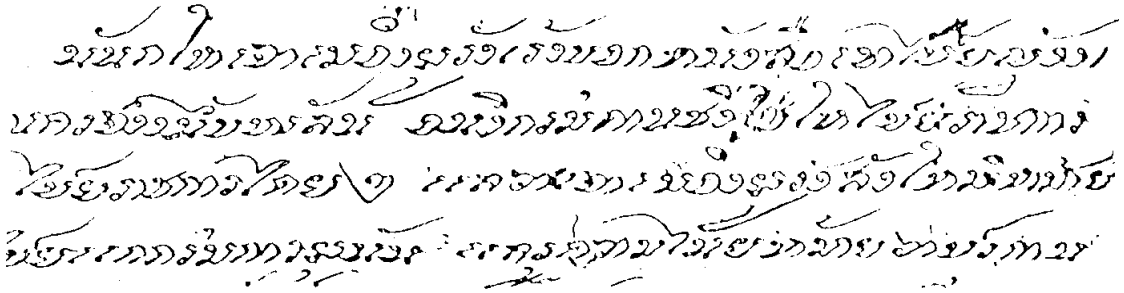

หนังสือบุดส่วนใหญ่ เป็นลายมือของผู้คัดลอก ส่วนมากเป็นพระภิกษุผู้รู้หนังสือมีความชำนาญในการเขียน แสดงลีลาการยกปลายปากกาได้สะดวกและรวดเร็ว คือการเขียนคำหนึ่ง ๆ ไม่จำเป็นยกปากกาหลายครั้ง จึงมีการเขียนคำบางคำที่น่าสนใจ เช่น

(1) พยัญชนะบางตัวประสมด้วยสระอา เช่น

(ราชา) (ซ้าย) (ฉายา)

(ฝาด) (ฟ้า) (ไชยา)

ตัว ฎ ประสมกับสระอา หางตัว ฎ จะเปลี่ยนไปอยู่ที่สระอา เช่น

(ภัสดา) (ศาสดา) (บิดา)

(2) พยัญชนะบางตัวประสมด้วยสระ อิ อี อึ อื เช่น

(ปืน) (บิด) (ฟืน)

(3) คำว่า พระ หรือพญา มีลักษณะการเขียน ดังนี้

(พระ)

(พญา)

2.2 ลักษณะอักขรวิธี

อักขรวิธีในหนังสือบุด มีลักษณะการบันทึกตามเสียงพูดของชาวบ้านเป็นประการสำคัญ อักขรวิธีที่จำแนกต่อไปนี้จะพิจารณาเฉพาะประเด็นที่มีลักษณะเด่น และเป็นระบบสามารถนำหลักเกณฑ์นี้ไปอ่านเล่มอื่นได้โดยง่าย

(1) การใช้รูปสระ

(1.1) สระอะ เขียนได้ 2 กรณีคือ

(1.1.1) ประวิสรรชนีย์ เมื่อออกเสียงเต็มมาตรา เช่น

กระสัดตรา (กษัตรา) ปาชะนี (ป่านฉะนี้) กระหลี (กลี)

(1.1.2) ไม่ประวิสรรชนีย์เมื่อออกเสียงไม่เต็มมาตรา และใช้เครื่องหมายฝนทองหรือเครื่องหมายจุลภาค หรือเครื่องหมายไม้ไต่คู้กำกับบนพยัญชนะนั้น ๆ เช่น พ่ยาด (พยาธิ) ล่เอียด (ละเอียด) ท็หาน (ทหาร) นักศ็รา (นครา) ส่วนคำประสมด้วยสระอะเมื่อมีตัวสะกดเขียนได้ 2 อย่างคือ ใช้เครื่องหมายไม้หันอากาศโดยตรงและใช้พยัญชนะซ้อนแทนไม้หันอากาศ เช่น จงงไรย (จังไร) หน้าท่าง (หน้าทั่ง) สน่นน (สั่น) เป็นต้น

(1.2) สระอิ อี อึ อื โดยเฉพาะรูปสระอี อึ อื ใช้เครื่องหมายฝนทอง นิคหิต และฟันหนูอยู่กลางพินทุอิ ดังนี้ อี อึ อื มีข้อสังเกตว่ารูปสระอิ ปรากฏน้อยมาก ส่วนมากแทนด้วยสระอี หนังสือบุดบางเล่มวางรูปสระอิ อี อึ อื ตรงตัวสะกด เช่น สบิ (สิบ) ขนึ (ขึ้น) ชอื (ชื่อ) และอีกประการหนึ่งพยัญชนะประสมด้วยสระอีบางเล่มใช้ ย เคียงและบางเล่มใช้ อ เคียง เช่น บุหรีย (บุรี) วารีย (วารี) ชือ (ชี) ดือ (ดี)

(1.3) สระอู เขียนตามเสียงพูดซึ่งตรงกันเสียงสระอุ ภาษาไทยกลาง เช่น กรสูน (กระสุน) กรรูหนา (กรุณา) กูสน (กุศล)

(1.4) สระโอ เมื่อมีตัวสะกดเขียนเป็นสระโอะลดรูป และมีเครื่องหมายนิคหิตหรือเครื่องหมายจุลภาคหรือเครื่องหมายฟันหนูกำกับบนพยัญชนะ เช่น อดสา (อุตส่าห์) ท่ดแทน (ทดแทน) กฎ (กฎ) เกี่ยวกับการออกเสียงนั้นถ้าคำภาษาไทยกลางเป็นสระอู ภาษาถิ่นใต้เป็นสระโอ เช่น โกบ (กูบ) โป (ปู่) โภมี (ภูมี)

(1.5) สระออ บางท้องถิ่น เช่น จังหวัดสุราษฎร์ธานีบันทึกเสียงพูดของชาวบ้านคือ มีตัว ก สะกด ออกเสียงเป็นสระเอาะ ตัวสะกดเรียกตามสัทศาสตร์ว่าเสียงระเบิดหรือเสียงกักที่เส้นเสียง (Glottal Stop) ตัวอย่างเช่น เดาะ (ดอก) เอาะ (ออก) เนาะ (นอก)

กรณีมีตัว ร สะกด โดยทั่วไปเขียนได้ 2 แบบคือ (1) ไม่ลดรูปสระและคงตัว ร ไว้ เช่น กอร (กร) งอร (งอน) (2) ไม่ลดรูปสระและสะกดด้วยแม่กนตรงมาตรา เช่น ขีหนอน (กินนร) จามอน (จามร) กรณีไม่มีตัวสะกดเขียนได้ 2 แบบคือ (1) ใช้เครื่องหมายฝนทองและฟันหนูกำกับ เช่น ข่ (ข้อ) ณ่งา (นองา) (2) ใช้วิธีลดรูปสระโดยใช้ตัว อ เคียง มีเครื่องหมายฟันหนูกำกับ เช่น ขีฉ้อ (ขี้ฉ้อ) เหล้าก้อ (เหล่าก่อ) เป็นต้น

(1.6) สระเอียและสระเอือ เมื่อมีตัวสะกดปรากฏว่าหนังสือบุดบางเล่มวางตำแหน่งสระอีแตกต่างจากอักขรวิธีปัจจุบัน เช่น เจยีด (เจียด) สำเหนียง (สำเนียง) เคลอื่น (เคลื่อน) เมลอีย (เมื่อย)

(1.7) สระเออ กรณีไม่มีตัวสะกด มีรูปเหมือนปัจจุบัน และมีเครื่องหมายฝนทองและฟันหนูกำกับเช่น เท่อ (เธอ) อำเพ้อ (อำเภอ) กรณีมีตัวสะกดมักเป็นคำกลายเสียงมาจากสระอึ หรือ อื เช่น เขิน (ขึ้น) เยิด (ยืด) เหมิน (หมื่น)

(1.8) สระไอ ใช้คำที่มีเสียงวรรณยุกต์สามัญ เอก และจัตวา มี ย ตาม เช่น ไกลย (ไกล) ไกย (ไก่) ไหลย (ไหล)

(1.9) สระใอ ใช้กับคำที่มีเสียงวรรณยุกต์โท ตรี และออกเสียงไอ เป็นอาย เช่น ใด (ได้) ใว (ไว้) ใหว (ไหว้)

(1.10) สระอำ มีตัว ม ตามเสมอ เช่น กำมไลย (กำไล) ทำมลาย (ทำลาย) นำมลาย (น้ำลาย) และ รำมโนรา (รำโนรา)

(2) การใช้รูปพยัญชนะ

(2.1) มักใช้ ฃ แทน ข เช่น ฃมฃืน (ข่มขืน) ฃวัญเฃา (ขวัญข้าว) ฃาม (ข้าม)

(2.2) พยัญชนะออกเสียงซ้ำกัน มีการใช้ไม่แน่นอน เช่น

(2.2.1) ค-ฅ--ฆ เช่น ฅโมย (ขโมย) ฅอมือ (ข้อมือ) ฆดี (ก็ดี) สุกฅเสม (สุขเกษม) รุกฅมูน (รุกขมูล)

(2.2.2) ญ-ย เช่น ญงง (ยัง) ญอกอน (ยอกร) ยา (อย่า) ปันยา (ปัญญา) เญนไจย (เย็นใจ)

(2.2.3) พ-ภ เช่น โพยไพย (โภยภัย) พูมี (ภูมี) ภราน (พราน) ภึมภำ (พึมพำ)

(2.2.4) ศ-ษ-ส เช่น ศรงสาน (สงสาร) ศรงแสง (ส่งแสง) เษดจ (เสด็จ) อุษา (อุตส่าห์) บายสี (บายศรี) ยดสัก (ยศศักดิ์)

(2.3) ใช้อักษรควบ ทร แทน ซ มีจำนวนหลายคำ เช่น ทรอน (ซ่อน) เทราทรี (เช้าซี่) ทรังเทร (ซังเซ) ทรื (ซื้อ)

(2.4) ตัว ฎ และ ฏ ปรากฏใช้ตัว ฏ เป็นส่วนใหญ่และบางคำใช้ตัว ฎ แทน ด ได้ด้วย กรณีประสมกับสระอา หางตัว ฏ จะเปลี่ยนไปที่สระอา เพื่อสะดวกต่อการเขียน คือ ไม่ต้องยกปากกาหลายครั้ง และเพื่อความสวยงามด้วย เช่น (ภัสดา) 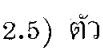 (บิดา)

(2.5) ตัว ถ ส่วนใหญ่มีลักษณะดังนี้ 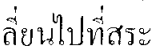 กรณีประสมกับสระอา หางตัว ถ จะเปลี่ยนไปที่สระอา เหมือนเหตุผลของหางตัว ฏ ในข้อ 2.4 เช่น 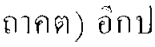 (หัตถา) 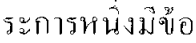 (พระตถาคต) อีกประการหนึ่งมีข้อสังเกตว่าตัว ถ ออกเสียงถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกออกเสียงเป็นตัวสะกดในแม่กด ถัดมาออกเสียงเป็นตัวตามคือเสียงตัว ถ ชัดเจน แต่บางครั้งชาวบ้านพูดเร็วถึงกับตัดเสียงครั้งที่ 2 ออก เช่น ปรารถนา พูดเป็น ปราด-หนา

(2.6) ตัว ห ใช้เป็นอักษรนำมีเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะคำ 2 พยางค์ คำหลังมักมี ห นำ เพื่อนิยมออกเสียงสูงตามสำเนียงชาวบ้าน เช่น กัมหญัม (กำยำ) บูหรีย (บุรี) บอรีหวาน (บริวาร) ก์หลันตัน (กลันตัน)

(2.7) ตัว ฤ ใช้เป็นอักษรควบเช่น ปฤรีชา (ปรีชา) คฤา (คือ) ใช้เขียนคำบางคำ เช่นฤษดวง (ริดสีดวง)

(2.8) ตัวสะกดส่วนใหญ่เขียนตรงตามมาตรา แต่ที่น่าสังเกตคือ แม่กด และแม่กน บางคำเขียนไม่ตรงมาตรา ทั้งนี้เพราะอิทธิพลคำยืมภาษาต่างประเทศคือ ภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร

(2.8.1) แม่กด นอกจากสะกดตรงตามมาตราแล้วยังมีพยัญชนะต่อไปนี้เป็นตัวสะกด คือ จ ฎ ฏ ฐ ต ท ช ถ ศ ษ และ ส เช่น เด้จ (เด็ด) โกรฎ (โกรธ) โปรษฐ (โปรด) โทด (โทษ) นิฤามิท (นิรมิต) ณมัศกาน (นมัสการ)

(2.8.2) แม่กน นอกจากสะกดตรงตามมาตราแล้ว ยังมีพยัญชนะต่อไปนี้เป็นตัวสะกด คือ ญ ณ ร ล เช่น หลหมาน (หนุมาน) อรรถราย (อันตราย) มัคค้ภาร (มัฆพาน) ขมีขมรร (ขมีขมัน) โผล (โผน) ทิดหมอน (พิสมร)

(3) การใช้รูปวรรณยุกต์

รูปวรรณยุกต์ส่วนใหญ่มี 3 รูป วรรณยุกต์เอก โท และจัตวา ที่ใช้มากได้แก่ รูปวรรณยุกต์โท ลักษณะของรูปและเสียงวรรณยุกต์ มักปรากฏและมีความสัมพันธ์กันดังนี้

(3.1) หนังสือบุดใช้รูปวรรณยุกต์โท ในภาษาเขียนปัจจุบันไม่มีรูปวรรณยุกต์ แต่มีเสียงสามัญ เสียงเอกหรือเสียงจัตวา เช่น ส้มค้วน (สมควร) สำเก้า (สำเภา) เอ้นดู (เอ็นดู) บ้วด (บวช) เสร้ด (เสร็จ) หน้วด (หนวด) ขว้าน (ขวาน) ถว้าย (ถวาย)

(3.2) หนังสือบุดใช้รูปวรรณยุกต์โท ในภาษาเขียนปัจจุบันใช้วรรณยุกต์เอก และมีเสียงเอก หรือโท เช่น บ้วง (บ่วง) เสน้หา (เสน่หา) เร้ง (เร่ง)

(3.3) หนังสือบุดใช้รูปวรรณยุกต์โท ในภาษาเขียนปัจจุบันใช้รูปไม้ไต่คู้ มีข้อสังเกตว่ารูปวรรณยุกต์โทในหนังสือบุด นอกจากบ่งบอกว่าเสียงมีระดับสูงแล้วยังใช้แทนเครื่องหมายไม้ไต่คู้ด้วย เช่น เค้ม (เค็ม) เส่ด้ด (เสด็จ) เห้น (เห็น)

(3.4) หนังสือบุดใช้รูปวรรณยุกต์โท ในภาษาเขียนปัจจุบันใช้รูปสระอัว ทั้งที่มีตัวสะกดและไม่มีตัวสะกด รูปวรรณยุกต์โทในหนังสือบุดนอกจากบ่งบอกว่าเสียงมีระดับสูงแล้วยังใช้แทนรูปสระอัวด้วย เช่น ช้ว (ชั่ว) ห้ว (หัว) อ้วด (อวด)

(3.5) หนังสือบุดมีคำไม่ใช้วรรณยุกต์ แต่ภาษาเขียนในปัจจุบันใช้รูปวรรณยุกต์เอก โท และมีเสียงโท เช่น ขา (ฆ่า) เขา (ข้าว) เสน (เส้น) ภาษาเขียนปัจจุบันบางคำใช้รูปวรรณยุกต์โท และมีเสียงตรี เช่น แคน (แค้น) มวย (ม้วย)

(3.6) รูปวรรณยุกต์เอกและจัตวา ในหนังสือบุดมีใช้น้อยและไม่เป็นระบบเท่าที่ควร เช่น เร่า (เรา) เค่ย (เคย) เหล่ย (เลย)

กิจกรรมการเรียนครั้งที่ 2

จงขีดเครื่องหมาย ✓ ลงหน้าข้อความที่ถูกต้อง

..... 1. อักษรไทยย่อตรงกับอักษรตัวผดของภาษาใต้

..... 2. เขียนรูปวิสรรชนีย์ในคำนั้น ๆ เมื่อออกเสียงเต็มมาตรา

..... 3. การเขียนคำที่มีรูปสระอี มักมี ย เคียง

..... 4. สระอำ มักมี ม ตามเสมอ

..... 5. การเขียนตัว ทร ควบ มีใช้น้อยกว่าภาษาไทยกลาง

..... 6. ตัว ฤ ไม่ใช้เป็นอักษรควบ

..... 7. พยัญชนะออกเสียงซ้ำกัน มีการเขียนไม่แน่นอน

..... 8. วรรณยุกต์ที่ใช้เขียนมาก คือรูปวรรณยุกต์โท

..... 9. รูปไม้ไต่คู้ปัจจุบัน ในหนังสือบุดมักใช้วรรณยุกต์โท

..... 10. คำว่า พิสมร ในหนังสือบุดเขียนเป็น ทิดหมอน

3. ลักษณะคำประพันธ์

รูปแบบการประพันธ์ในหนังสือบุดมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณะของภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ เช่น การออกสุ้มเสียงและลีลาการสวดหนังสือ หรือการขับการร้อง เพื่อใช้เป็นศิลปะการแสดง

3.1 ร้อยกรอง–ร้อยแก้ว

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ของภาคใต้ส่วนมากแต่งเป็นบทร้องกรองไม่นิยมแต่งเป็นบทร้อยแก้ว ที่แต่งเป็นร้อยแก้วพบในวรรณกรรมประเภทมนต์คาถา ความเชื่อโชคลาง ตำรายา และกฎหมายชาวบ้าน ส่วนประเภทร้อยกรองที่นิยมเป็นพิเศษ คือ คำประพันธ์กาพย์ ได้แก่ กาพย์ยานี กาพย์ฉบังและกาพย์สุรางคนางค์ วรรณกรรมบางเรื่อง เช่นมโนห์รา-นิบาต มีคำกาพย์มากกว่า 3 ประเภท ดังกล่าวคือ เลียนแบบฉันท์ต่าง ๆ แต่ไม่ได้กำหนดครุลหุ

อีกประการหนึ่ง คำประพันธ์ประเภทกาพย์กวีนิยมแต่งกันมากที่สุด คือ กาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งเรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า **"ราบ"** เหตุผลที่เรียกเช่นนี้เพราะมีวรรคละ 4 คำเท่ากันทุกวรรค เมื่อใช้สวดอ่านก็มีท่วงทำนองราบเรียบ สม่ำเสมอไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ อย่างกาพย์ชนิดอื่น คำว่า "ราบ" นี้ วรรณกรรมบางเล่มเขียนเป็น "ลำราบ" อาจหมายถึง**"ลำลาบ"** ที่แปลว่า **โอ้เอ้** อาจสวดทำนองช้ากระมัง กาพย์สุรางคนางค์มีจังหวะกระชับและเร้าใจผู้ฟังจนสามารถจดจำได้อย่างรวดเร็วสันนิษฐานกันว่า กลอนสี่ที่ใช้ขับร้องในหนังตะลุงและมโนห์รา น่าจะมีต้นเค้าไปจากบทร้อยกรองประเภทนี้เช่นกัน คำประพันธ์ประเภทอื่นใช้แต่งกันน้อย ประเภทกลอน เช่นเรื่องการะเกด ลักษณาวงศ์ พระรถนิราศ พระพุทธทำนาย สุภาษิตสอนกุมารและสุภาษิตคำกลอน ประเภทโคลงสี่สุภาพ เช่นเรื่องภาษิตชาวบ้าน ต้นสมุดสุภาษิต ประเภทฉันท์ เช่น เรื่องมหาราชคำฉันท์ พระชำนะมารคำฉันท์ และประเภทลิลิต เช่น โสพสนิมิต

ตัวอย่างบทร้องกรอง ร้อยแก้วจากวรรณกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการใช้ภาษาถิ่นในวรรณกรรมนั้น ๆ ด้วย เช่น[7]

(1) กาพย์

พี่นี้เมียหาไม่ ให้พี่ตายไปเดียวใจ
เห็นนุชสุดอาลัย ใจพี่รักอยู่หนอยหนอย
นางว่านายวันคาร อย่าเกี้ยวพานแต่หรอยหรอย
พูดเล่นแต่ที่พล่อยพล่อย ได้ทีพลอยเกี้ยวถึงตัว

(วันคาร)

งูอยู่ในรูเสดสา อดน้ำอดท่า
อดกุ้งอดปลาช้านาน
นอนพดงูอดอาหาร เวทนาช้านาน
สงสารงูกินลูกเอง

(พระรถเมรี)

พ่อแม่สองรา นายดันนั้นหนา ครั้นรู้เท่านี้
ว่านายดันนั้น หนวยตามันดี เฒ่าทั้งสองศรี ยินดีนักหนา
หยุดบทงดพลัน กล่าวถึงนายดัน อยู่กับภรรยา
ทำมาค้าขาย สบายนักหนา เพราะว่าหนวยตา หายแล้วเป็นดี

(นายดัน)

(2) กลอน

น้องเป็นหญิงออกนอกแม่พ่อ ชาติว่าข้าวนอกหม้อผิดบุหรา
เสมือนปูนนอกเต้าชักรำคาญ พระชาติพงศ์ปราณจะเสียพักตร์

(การะเกด)

(3) โคลง

ข้าวเจ้าข้าวเหนียวทั้ง ปรังหยาม
แห้งออกส่วนหนึ่งสาม ส่วนม้าน
นากะปิ้งซีกหนึ่งงาม ซีกหนึ่ง เสียเนอ
เกิดพิบัติทุกด้าน ดุจหม้อเขาหุง

(โสพสนิมิต)

(4) ฉันท์

รอนรอนยอแสงสุริย่ำ จรล่ำลับเหลี่ยมเขา
เรื่อยเรื่อยชนีนิกรเสา วนิเสียงกระโหยหวน
เย็นเยียบระยับวนวิเวก สกุณาสำเนียงครวญ
ภูติผีปีศาจก็กระสรวญ สรแซ่กระโหมดพราย

(มหาราชคำฉันท์)

(5) ร้อยแก้ว

"เจ้าอู่ เจ้าคู่ เจ้าอยู่ บอกไว้ว่า พระพนมวังและนางสะเดียงทองตั้งบ้านอยู่จรุงสระนั้น ให้หาจงพบต้นไผ่แลต้นแซะติดกัน ท่านมีสิ่งของอยู่ต้นไผ่แลต้นแซะนั้นช้านานแล้ว และมิพบต้นแซะต้นไผ่นั้นเลย ถ้าพี่น้องลูกหลานพบต้นไผ่ต้นแซะนั้นไส้ ให้หาเครื่องบูชาเทพารักษ์ จงคำนับให้ขุดเอาเถิด สิ่งนั้นให้เอาถวายเป็นเครื่องประดับพระที่นั่งประดับอาสน์พระพุทธเจ้าก็ได้แล"

(ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช)

"สิทธิการิยะท่านให้พิจารณาดูตาเสาให้รู้ว่าดีแลร้าย ถ้าแลตาเสานั้นเป็นเหมือนปากช้าง นั้นท่านห้ามมิให้เอาเป็นเรือนเลย ถ้ามีดังนั้นเหมือนดังนาคราชอันพดอยู่ท่านก็ห้ามมิให้เอาเป็นตาเสาเรือนเลย ถ้าแลตาเสานั้นเป็นเหมือนรูปบุนหมูก็ดี เป็นเหมือนก้นหอยก็ดี ท่านว่าไม้นั้นเอาเป็นเสาเรือนได้แล"

(ตำนานดูปี เดือน ผูกเรือน)

3.2 ภาษาและสำนวน

จากตัวอย่างบทประพันธ์ข้างต้นเพียงบางเรื่อง แสดงให้เห็นว่านอกจากกวีใช้ภาษาไทยกลางเป็นพื้นแล้ว สิ่งสำคัญคือคำที่ใช้เขียนนั้นเขียนตามสำเนียงพูดของชาวภาคใต้ เช่น บุหราน บุราน หนอยหนอย หน่อยหน่อย บางคำมีลักษณะตัดพยางค์ให้สั้นลงตามความนิยม เช่น หรอยหรอย = อร่อยอร่อย ในที่นี้พูดทำนองประชด หมายถึงเอาแต่สนุกหรือเอาแต่อร่อย นอกจากนี้ มีบางคำแตกต่างออกไปจากภาษาไทยกลาง เช่น หนวยตา = ลูกตา (อวัยวะ) และมีความแตกต่างออกไปเป็นพิเศษ เช่น เสดสา = ลำบาก ประเด็นสุดท้ายนี้มีคำศัพท์ที่พบในวรรณกรรมลายลักษณ์เป็นจำนวนมาก ซึ่งปัจจุบันบางคำเลิกใช้แล้ว และบางคำยังคงใช้อยู่บ้าง เช่น

กระโหมด	=	เงียบวังเวง
ตกเกลื้อน	=	มีลักษณะอย่างหนึ่งของความเริ่มเป็นหนุ่มเป็นสาว คือมีเกลื้อนตามแก้ม เรียกเกลื้อนทอง เกลื้อนดอกไม้ หรือเกลื้อนมาลา เกลื้อนดังกล่าวนี้ไม่เป็นขุยหรือคันอย่างโรคเกลื้อน แต่เป็นแนบเนื้อ ไม่นานก็หาย
ตกน่องแน่ง	=	ใช้เชือกผูกขาโยงกัน ทำให้เกิดไม่สะดวกอย่างผูกขาไก่กับกรณีกระโผลกกระเผลก เรียกตีนติดดินน่อง-แน่ง ส่วนช้างใช้ตกปลอก

รายมาย = พูดจาไม่รู้จักจบสิ้นใช้วาจาก้าวร้าว

สอนวอน = หาเรื่อง

สอหลอ = ตลบแตลง สอดแนม

สาสก = ถึงที่สุด

วรรณกรรมประเภทลายลักษณ์ยังประกอบด้วยสำนวนชาวใต้เป็นจำนวนมาก ย่อมชี้ให้เห็นว่าชาวใต้เป็นคนเจ้าสำนวน เรียกเป็นภาษาถิ่นว่า "ชอบทำหนวน" คือชอบเล่นสำนวน ดังตัวอย่างสำนวนต่อไปนี้ แสดงให้เห็นว่านำสิ่งที่ใกล้ตัวหรือสิ่งที่เห็นในชีวิตประจำวันเป็นข้อเปรียบเทียบ เช่น (1) สองตาชำลักดังลักเชือกวัว (2) ที่นี้ขี้กา จะเป็นฟักทอง (3) ครั้งนี้หนาท่านสนุก เหมือนชาวคุกไปขึ้นปรา เหมือนหมูได้กินสา เหมือนสุนัขกินอาจม (พระวรวงศ์)

ปรา = ปราสาท สา = ส่า หมายถึงกาก หรือขี้ เช่น ส่าเหล้า คือกากของเชื้อที่ทำเหล้ามีสำนวนชาวใต้อย่างหนึ่งว่า "หมูไม่กินสา หมาไม่กินขี้"

"ท่าเสือซ่อนเล็บ ตกถูกเข้าเจ็บ เล็บทบตบหัว กลเถื่อนกำบัง กลพังเขาวัว ปลารูปตะกั่ว ยั่วปลากินตาย" (สุวรรณหงส์)

"เคืองนักมักแตก สับนักมักแหลก กระแทกนักมักราน แข็งนักหักสะบั้น ที่นั้นเสียการ ผันมาว่าขาน ตามท่านจะเมตตา" (พระรถเสน)

กิจกรรมการเรียนครั้งที่ 3

1. **ทำไมชาวภาคใต้นิยมร้อยกรอง ประเภทกาพย์**
2. **จงอธิบายคำว่า "ราบ"**
3. **จงอธิบายภาษาสำนวนต่อไปนี้**

   ตกเกลื้อน

   ตกน่องแน่ง

   ตกปลอก

   ขี้กาเป็นฟักทอง

   เหมือนหมูได้กินสา เหมือนสุนัขกินอาจม

4. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเนื้อหา

4.1 จุดมุ่งหมายในการแต่ง

(1) แต่งขึ้นเพื่อเป็นตำราแบบเรียน สำหรับฝึกการอ่านภาษาไทยให้มีความแตกฉาน ขณะเดียวกันผู้แต่งได้สอดแทรกคติธรรมลงในเนื้อหาไว้ สำหรับสอนใจผู้เรียนอีกด้วย

(2) แต่งขึ้นเพื่อไว้สำหรับสวดอ่านในยามว่าง นับเป็นนันทนาการสำคัญของชาวบ้านสมัยโบราณ

(3) แต่งขึ้นเพื่อเสริมสร้างความรู้ เช่นให้ความรู้เกี่ยวกับการดูลักษณะดีชั่วของบุรุษ สตรี และสัตว์บางชนิด ตลอดจนถึงความรู้เกี่ยวกับตำรายา เวทมนต์คาถา และโหราศาสตร์ เป็นต้น

(4) แต่งขึ้นเพื่อหวังอานิสงส์ผลบุญ ฉะนั้นเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา เช่นเรื่องเกี่ยวกับชาดก หรือหลักธรรมโดยตรง แก่นของเรื่องมักเน้นเรื่องกรรมและบุพกรรมเป็นสำคัญ

4.2 ประเภทวรรณกรรม

เท่าที่มีการรวบรวมและสำรวจวรรณกรรมภาคใต้ประเภทลายลักษณ์ พอจะจำแนกเป็นประเภทตามลักษณะเนื้อหา ดังต่อไปนี้

(1) นิทานประโลมโลกและนิทานชาดกนอกนิบาต เช่นเรื่องการะเกด โคบุตร ชาละวัน จำปาทอง จำปาผ่าแสง จันทโครบ จักรนารายณ์ เจ็ดจ้า ตรีนารายณ์ แตงอ่อน เต่าทอง ท้าวสุพรรณรังสี ท้าวไตรวงศ์ ท้าวกานุราช นางแสงจันทร์ นางพิกุลทอง พงศ์สุริยา พระอภัยสุริยา พระธนนไชยปี่แก้ว พระวรพินท์ พระอภัยมณี พระเกตุสุริยา พระไภยสุริวงศ์ มโนหรานิบาต เรือนแก้ว เรือนจันทร์ ลักษณวงศ์ วันคาร สินนุราช สังคบัต สุวรรณสิน สุวรรณหงษ์ โสนน้อยเรือนงาม เสือโค เสเสา และอำไพยราช

มีข้อสังเกตว่า ชื่อวรรณกรรมข้างต้นมีจำนวนหลายเรื่องซ้ำซ้อนกับวรรณกรรมภาคอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทนิทานชาดกนอกนิบาต อันได้แก่ชาดกที่แต่งขึ้นภายหลัง ซึ่งรวมเรียกว่าปัญญาสชาดก มีจำนวน 50 เรื่อง และในจำนวนดังกล่าวนี้เป็นเรื่องที่คนไทยในถิ่นต่าง ๆ เคยเล่าสู่กันฟังมาตั้งแต่อดีต พระบาทสมเด็จฯ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชวิจารณ์ไว้ตอนหนึ่งว่า "ส่วนนิทานจึงเห็นเป็นปรากฏได้ว่าเป็นนิทานเก่าซึ่งสืบทอดกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลาพุทธกาล" เมื่อเล่าสู่กันฟังเป็นเวลานานย่อมทำให้เนื้อเรื่องมีความเปลี่ยนแปลงออกไปตามลำดับ สิ่งที่น่าสนใจคือผู้เล่าจะปรับเรื่อง

ให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น ฉะนั้นวรรณกรรมประเภทที่ 1 นี้ แม้จะมีชื่อเรื่องตรงกับภาคอื่น ๆ แต่อนุภาคของเนื้อหาย่อมมีความแตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้อาศัยเค้าโครงเรื่องจากชาดกนอกนิบาตหรือเรื่องราวที่น่าสนใจบางเรื่องจากกวีภาคอื่นแล้ว กวีภาคใต้ยังอาศัยเค้าโครงเรื่องของตนเองหรือประสบการณ์โดยตรง เช่นเรื่องนายดันชายตาบอดชาวนครศรีธรรมราชที่มีปฏิภาณยอดเยี่ยม หรือนางบัวโทนซึ่งมีมรรยาทไม่สมกุลสตรี เป็นต้น

(2) นิทานในนิบาตชาดกและนิยายเกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่นเรื่องพระโมคคลานะ พระชินสีห์ พระมาลัย พระมหาชาดก พระปฐมสมโพธิกถาคำกาพย์ พระพุทธโกษา พระมโหสถ พระโพธิสัตว์ พระเจ้าห้าองค์ วิฑูรบัณฑิต พิมพาคำกาพย์ และศีลธรรมคำกาพย์ ฯลฯ

(3) พระอภิธรรม และพระสูตร เช่น ไตรโลกวิถาร ธรรมจักรกัปปวัตนสูตร และเทวทูตสูตร พระอภิธรรมเจ็ดคัมภีร์ พระปรมัตถธรรม พระนิพานโสต พระคัมภีร์บุคคลบัญญัติ พระมงคลทีปนี มงคลวิลาส อภิณหปัจเวกวิธี ฯลฯ

(4) สุภาษิตคำสอน เช่น ภาษิตชาวบ้าน กฤษณาสอนน้อง พาลีสอนน้อง สุภาษิตสอนกุมาร พุทธสุภาษิต คดีโลก-คดีธรรม และคำสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษ ฯลฯ

(5) กฎหมาย เช่น กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สิน กฎหมายชาวบ้านเกี่ยวกับทาส กฎหมายตราสามดวง และกฎหมายลักษณะพยาน ฯลฯ

(6) ตำนานและประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะตำนานวัดหรือตำนานเมืองชาวภาคใต้บางท้องถิ่นเรียก "เพรา" หรือ "เพลา" ถือว่าเป็นหนังสือสำคัญ เช่น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองพัทลุง พระพุทธโฆษาจารย์ไปลังกา พระธาตุเมืองร่างกุ้งและพระเขี้ยวแก้ว ฯลฯ

(7) ตำรา เช่น ตำราหมอดู ตำราดูลักษณะสตรี ตำรายา ตำราพิชัยสงคราม ตำราดูนกเขา ตำราดูลักษณะโค และตำราไสยศาสตร์ต่าง ๆ

(8) แบบเรียน เช่น จินดามณี ประถม ก กา ประถมมาลา และตำราแต่งกาพย์กลอน ฯลฯ

4.3 ผู้แต่ง-ผู้คัดลอก

เนื่องจากกวีชาวภาคใต้และกวีไทยโดยทั่วไปในสมัยโบราณต้องการสร้างผลงานขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา คือสร้างหนังสือถวายวัดเพื่อหวังจะได้อานิสงส์ผลบุญเป็นประการสำคัญ เพราะฉะนั้นในวรรณกรรมภาคใต้ จึงปรากฏเป็นกวีนิรนาม จะมีบ้างก็มักเป็นนามของผู้คัดลอกหรือผู้สร้าง ซึ่งอาจจะไม่ได้ประพันธ์วรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ โดยตรง

ด้วยเหตุนี้เองเรารู้จักกวีภาคใต้เพียงจำนวนน้อยมาก อาทิ นายเรือง นาใน กวี

ผู้มีชื่อเสียงแห่งนครศรีธรรมราช ท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 1–2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ผลงานดีเด่นของนายเรือง นาใน คือเรื่องพระรถเมรี หรือนางสิบสอง กวีถัดมาคือพระคุณเจ้าอุดมปิฎก เปรียญ 9 ประโยค พระราชาคณะในรัชกาลที่ 3 อยู่สำนักวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพฯ มาอยู่พัทลุง นัยว่าไม่ถูกกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผลงานที่ดีเด่นของกวีท่านนี้คือ เรื่องสุทธิกรรม นับว่าเป็นวรรณกรรมน่าอ่านเรื่องหนึ่งของภาคใต้

ผู้คัดลอกวรรณกรรมลงในหนังสือบุดนับว่ามีความสำคัญไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่านต้องอาศัยความพากเพียรอันแรงกล้าเพื่อทุ่มเทคัดลอกลายมืออันสวยงาม บางเรื่องต้องคัดลอกนับจำนวนหลายเล่มสมุดไทย ฉะนั้นผู้คัดลอกมักเตือนผู้อ่านดังนี้

"ตัวข้าผู้เขียน เจ็บเอวหนักหนา เวทนาเหลือใจ
ข้าขอประกาศไว้ ตัวท่านทั้งหลาย อย่าได้เดียดฉันท์
สวดอ่านทั้งนั้น เอ็นดูเจ้าของ เทียนไต้อย่าไว้ใจ

(โคบุตร)

"รูปชื่อทุ่มเป็นสงฆ์ทรงผนวช
อยู่วัดชะอวดได้หลายพรรษา
อุตส่าห์นั่งพากเพียรเขียนทำมา
แสนเวทนาขัดสนจนเต็มที"

ความต้องการที่จะให้ผู้อ่านรู้จักถนอมหนังสือดังกล่าวนี้ จึงห้ามนอนอ่าน ถือว่าไม่เป็นการเคารพต่อหนังสือ ซึ่งเสมือนครูบาอาจารย์ ตัวอย่างดังนี้

"จบพระทั้งห้า แลท่านผู้สวด แลท่านผู้ฟัง แลท่านน้องหญิง แลท่านน้องชาย ถ้าผู้ใดเอาไปสวด อย่าได้นอนสวด"

(พระเจ้าห้าองค์)

4.4 สมัยที่แต่ง

วรรณกรรมส่วนใหญ่ไม่ได้บอกสมัยที่แต่ง เท่าที่ปรากฏมักเป็นปีเดือนทางจันทรคติที่คัดลอกเรื่องนั้นเสร็จสิ้นโดยสมบูรณ์

กรณีจะศึกษาว่าวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ แต่งสมัยใด ปรากฏว่าวรรณกรรมลายลักษณ์ของภาคใต้ประเภทหนังสือบุดมีอายุ ประมาณ 60–150 ปี และที่พบมากประมาณสมัยรัตนโกสินทร์มาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 นอกจากพิจารณาเกี่ยวกับลักษณะตัวอักษรแล้ว แม้แต่เนื้อหาก็มีส่วนบ่งบอกสมัยที่แต่งได้เช่นกัน ดังตัวอย่างวรรณกรรมบางเล่ม เมื่อบรรยายศิลปะ

การแสดงประเภทมหรสพมักกล่าวถึงการแสดงหุ่นลาว หุ่นมอญ และหุ่นจีน หุ่นต่างชาติเช่นนี้ เป็นที่รู้จักกันดีในรัชกาลพระบาทสมเด็จฯ พระพุทธเลิศหล้านภาลัย ดังหลักฐานจากบทโคลงถวายพระเพลิงพระบรมอัฐิพระพุทธเจ้าหลวงของกรมหมื่นศรีสุเรนท์ฯ ดังนี้

"โขนหุ่นหนังงิ้วช่อง ระทาราย
ดูบ่เป็นอันนิยาย ย่างฟ้อน
หุ่นจีนหุ่นลาวทวาย มอญพม่า
มีมากหลากหลายซ้อน แซ่ซร้องอึงคะนึง"

ด้วยเหตุนี้ จึงสันนิษฐานวรรณกรรมเล่มนั้นได้ว่าคงแต่งไม่เกินสมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

กิจกรรมการเรียนครั้งที่ 4

1. **วรรณกรรมลายลักษณ์ นำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างไร จงอธิบาย**
2. **การแบ่งประเภทวรรณกรรมภาคใต้ ตามเนื้อหาแบ่งได้กี่ประเภท จงจำแนกพอสังเขป**
3. **เหตุใดกวีภาคใต้มักเป็นกวีนิรนาม**
4. **จงเล่าประวัติและผลงานของกวีต่อไปนี้**
   นายเรือง นาใน
   พระอุดมปิฎก
5. **เรามีวิธีการทราบสมัยที่แต่งได้อย่างไร กรณีวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ไม่บอกสมัยที่แต่ง**

สรุป

วรรณกรรมลายลักษณ์ภาคใต้เริ่มปรากฏในศิลาจารึก ประมาณ พ.ศ. 1318 ใช้อักษรปัลลวะ ภาษาสันสกฤต วรรณกรรมลายลักษณ์ในยุคใช้หนังสือบุด หรือสมุดข่อย มีหลักฐานตัวอักษรไทยตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนกลาง แต่ที่มีข้อมูลมากที่สุด คือหนังสือบุดบันทึกด้วยอักษรไทยต้นรัตนโกสินทร์ วรรณกรรมลายลักษณ์ภาคใต้ส่วนมากที่รวบรวมมักเป็นประเภทนิทาน ไม่ปรากฏชื่อกวีและสมัยที่แต่ง แต่ปรากฏชื่อผู้คัดลอกเพื่อหวังอานิสงส์ทางพุทธศาสนา

การประเมินผลท้ายบท

จงตอบคำถามต่อไปนี้

1. จงอธิบายข้อความที่ขีดเส้นใต้ ต่อไปนี้

(1) ทั้งชมพูนครขีดขิน พื้นพงศ์พานรินทร์แกล้วกล้า
เจ็บสิบสมุทรคณนา ยกไปเข่นฆ่ากุมภัณฑ์

(2) เล่าพลางย่างเข้าอาศรม เอาภูษาห่ม ส่งแหวนแววไวออกมา
กับ**ใบกัทลีพังลา** ซึ่งนางเรขา ทั้งซับยาและมนตร์

(3) ตัวข้าผู้เจ้าของ คิดตริกตรองอยู่นานช้า
ไปหา**ย่านปริดหนา** มาทำบุดสร้างนิทาน

2. จงอธิบายการนำเปลือกข่อยมาทำสมุดข่อย หรือหนังสือบุด
3. ทำไมชาวภาคใต้บันทึกตัวอักษรใต้เส้นบรรทัด
4. จงอธิบายวัสดุการเขียนบุดดำ และบุดขาว
5. ทำไมผู้คัดลอก จึงเตือนผู้อ่านดังนี้

"จบพระทั้งห้า แลท่านผู้สวด แลท่านผู้ฟัง
แลท่านน้องหญิง แลท่านน้องชาย ถ้าผู้ใดเอาไปสวด
อย่าได้นอนสวด"

(พระเจ้าห้าองค์)

เชิงอรรถ

1. **ประชุมศิลาจารึกภาค 2** (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2504), หน้า 21–40.

2. **วจนานุกรมภาษาเขมร ภาค 2 ย–อ** (พนมเปญ : พระราชบรรณาลัยกัมพูชา, 2481), หน้า 1292, 1422.

3. ทองสืบ ศุภะมาร์ค **ภาษาเขมรในภาษาไทย** (กรุงเทพฯ : พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระราชวุฒาจารย์ (กุสุโม โกสุม, 2522), หน้า 14, 32.

4. ก่องแก้ว วีระประจักษ์. **การทำสมุดไทยและการเตรียมใบลาน** (กรุงเทพฯ : หอสมุดแห่งชาติ, 2521), หน้า 1–20.

5. **สูจิบัตรงานนิทรรศการ "ชีวิตไทยปักษ์ใต้"** (นครศรีธรรมราช : โรงพิมพ์เพาะช่าง, 2519), หน้า 4.

6. จำปา เยื้องเจริญ และคณะ, **ศิลาจารึกในพิพิธภัณฑ์แห่งชาติหริภุญไชย** (กรุงเทพฯ : กรุงเสยามการพิมพ์, 2522), หน้า 9.

7. ประพนธ์ เรืองณรงค์. **สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 8** (สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา, 2529), หน้า 3287.